

Forfatter: Andersen, H. C.

Titel: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

Citation: Andersen, H. C.: "H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal", i Andersen, H. C.: *H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal*, C. A. Reitzel, 1990, s. 82. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-hcaeventyr06val-shoot-idm139779802692448/facsimile.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: H.C. Andersens Eventyr bd. VI kritisk udg. efter de originale eventyrhæfter med varianter ved Erik Dal

IV: ÆNDRINGER TYPOLOGISK

Ortografi

Vokalisme

Indlyds-e tilføjet (epentese) eller bortfaldet (synkope)

I 131 *taknemlig*: DO XXIII 647 har ikke slet så tidlige *exx*; MO kun *-nemme*; RO begge former; II 202 *Segigarn*: MO og HR *Seil-*, DO XVIII 939: ofte *Segl-*, *Segel-*, RO *Segl-*. **D** genindfører *Segl-*; V 53 *Seirsglæde*: MO¹ tager udtrykkelig afstand fra *Seir-* især pga. komposita. – I 119 *Angest*: både subst. og adj. nærmest tendens > *Angst* (som HR), senere atter konservativt > *Angest*. MO¹ s.v. *Angest*: man træffer jævnlig *Angst*, men især af metriske grunde; IV 55 *Stoøet*: således MO, men *Sooet* både før og efter **A** (således HR). – Hertil kan regnes varianterne *lidt* og *lidsi*, der (ofte med *L-*) ses vikle i app. til IV 63 *Jeg selv ved kun Lidet af vor egen Religion* og 82 *I hvor Lidt de haardt*; af MO² fremgår, at *lidet* er ubrugeligt i tale, mens der er vaklen i en række funktioner i skriftsproget.

Udlyds-e tilføjet (paragoge) eller bortfaldet (apokope)

III 68 *Legems*, III 107 og IV 16 *Billed*, IV 204: *Heived*: MO dobbeltformer *+/e* af de to første, men ikke af *Heived*; II 35 *Madam(men)* > *Madame(n)*: MO¹ +, MO² udførligt om *Madame* > *Fru* i dauden; DO XIII 732: forfranskningen skal kompensere ordets deklassering netop o. 1850; I 38 *Himmerig*: MO: forkortes hyppigt i tale og skrift; DO VIII 132: *-rige* højere stål; andetsteds i eventyrene kan findes *-rige* > *-rig*; I 146 *hundred*, III 64 *tusind*: MO *-del/-d*; tendens til *-de*, men IV 50 atter *-d*. V 169 *Hundesteil* **krO** > *Hundesteile* **A**: DO VIII 678: nu lidt brugeligt. – II 81 *Sverrige*, II 121 *Frankerige*: MO *-rige* s.v. *Svensk*, *Fransk*; variabelt II 236; III 69 *Omgæde*: MO *-d*.

Åbning, lukning

V 20 *Immer* > *Emmer*: *Immer* fynsk, se DO IX 163 m. henv.; I 49 *Pioner* > *Psoner* D: MO +, DO XVII 210 *ile/a*; II 61 *Øienforblindelse* > *ø* > *e* > *i*: MO kun -i-, DO XXVII 1543: -*æ*- altnordligere end -i-; II 70 *knijsede* > *knejsede*: MO *knijsede* se *knejsede*, HR *knejsede*, DO *knejsede* nu sj.; I 42 *Kunsi* > *Konst* D; HR *Kunsi*; MO's fortæller udførligt om det bevidst gammeldags, artityske valg af *Konst*, i øvrigt gammelt stridspunkt, se DSH V s.v. *kunst*. – II 87 *Saallerne* > *Saalerne*: rettelser af dagligsprog; I 93 *slængrede* > *slingrede* allerede B; *slængrede* synes isoleret; V 145 *Spiddelys* O > *Spiddelys* A: DO XXI 203 *Spiddelys* med 7 sideformer, hvoraf denne ifl. Dyrhund er kbh. almueudtale.

Runding, afrunding

II 75 *Iser* > *Yser*: MO henviser fra *Iser*, som er bl.a. fynsk dialekt; I 144 *Zephyr*: MO *Zephyr*; II 37 *Sirenerne* > *Syrenerne* D, IV 58 (jf. IV 251) *Syrne* OO' > *Syren* A; MO +, DO XXIII 15 varianter bl.a. fra Andersen; I 198 *baltrede* > *boltræde*: MO *baltrede*: daglig tale, se *boltræde*, DO I 1089 aflydsforhold; se app.; II 126 *Poppesien* > *Papegsien*: MO henviser fra *Poppe*. – II 111 *væx* > *væx* D: ifl. DO XXVII 728 allerede af Moth og igen af Levin betegnet som svindende, altså et stærkt eksempel på D's overkorrekte rettelser.

Vokallængde

IV 58 har flere plantenaavne med særformer i O. *Gjedsblad* er i DO VI 736 belagt flere gange, *Klasse* derimod kun fra 1726, men tilfældigt iagttaget i orig. trykket af J. P. Jacobsens Mogens (Saml. Værker III 1927 s. 319, 2 gg.), ganske vist mod ms. og boguodg., men dog vel med en kortvokalisk tradition, som DO betegner som glids. Uden forb. m. vokallængde, ubelagt i DO, men med mange gamle sidestykker, er *Lillioconalle* 3st. O (> *Geddeblad*, *Klasse*, *Lillioconalle* A).

Fremmedord

II 189 *Volontærer* > *Volontæriser* D: DO XXVII 432 -at- ældre, jf. ... om ældre stavemåder indført i sene udgaver; II 303 *Contoir* > *Contor*: MO *Contor*; IV 19 *Allar* kun O.

Normen var imidlertid dengang mindre fast end nu. Man skal derfor ikke uden videre lægge for meget i de enkelte eksempler. En ændring eller ændringstendens behøver ikke absolut at dække en realitet i

udtalen. Dels har der været vaklende skrift- og udtalenorm i en række ord, dels kan ord simpelthen af sætterne være tilnærmet en skriftnorm. Arnie Daekilde nævner som sandsynlige eksempler herpå elimineringen af ord som *teknemlig*, *Svirsglede*, *Hælved*, *Omquæde*, *Immer*, *Saallerne*, *slængrede*, *Iver*, *båltrede*.

Konsonantisme

Kluster > spirant

I 77 *Knoklerne* > *Knoglerne*: vaklen, se fx I 176, men -g- i **D**; MO har -g-, også -kk-; HR *Knokkel*, *Knokler*; DO X 865 gl. dobbeltform m.fl. forklaringer; II 120 *kiggede* > *kigede* eller omvendt, fx II 138: *keget m*, *kiget AB*, *kigget B²C*, *kiget D*. MO *kige*, daglig tale *kikke*. Først sent har *kigge* opnået accept og *kige/keg* betegnelsen forældet; II 81 *Kridt* > *Krid*: mærkelig gammeldags **D**-form, men MO har *Kridt* som sideform, i MO² m. henv. til udtalen, mens HR har *Krid* med tilføjelse, at det udtales *Kridt*; II 205 *Knobelen* > *Kneulen D* og HR, II 239 *Kjæbe* > *Kjæve C*: MO henviser -b- > -v-, DO omvendt, SG 1870 har -b-, 1872 -v- med bemærkning herom i forordet. II 278 *Ukrudt O* > *Ukrud A*: MO kun *Ukrud*, SGr kun *Ukrudt*, der ifl. DO XXV 1020 er »først fra slutn. af 19. aarh. alm. raadende i skriftspr.«, dog med ældre belæg end dette. I 157 *Persille m* > *Petersille A*, II 163 *Petersilla* > *Persille D* (= MO).

Spirant indføjelse

II 289 *kun et Barn O*, *et Barn kuns AC* (= **m**), *et Barn kun D*, ret sent belæg for den gamle sideform; II 240 *mens* > *medens*: MO *mens* sjældent udenfor vers, se *imemens*; SGr begge; III 63 *Storkemo'er* > *Storkemoder*: anderledes III 193, kompliceret V 136, ender gerne med *-moder D*; III 123 *fjer* > *fjeder D*: MO *Fjæder*, SGr begge, DO *Fjeder* som hovedsted, MO *Fjær* dagligt, *Fjær* almuesprog; II 112 *Raastuen* (> *Raadstuen*) måske fynsk form, se app.; tvivlsomt fynsk er derimod I 31 *den skal ligge dæ m*, og V 50 *Kormoen KO*, alle tre med *d* allerede i **A**.

Andre eksempler

I 172 (i tvískede og) *tvískede* (> *tiskede D*): DO ÷, men *tv-* findes dog i 5 tryk samt i 2 mss. til IV 143; II 84 *Ellepigen* > *Elvørpigen D*, indsat i teksten med støtte i **m**: MO *-lv-* > *-ll-*; II 86 *anderledens* (> *anderledes B*), rettet i teksten med støtte i **m**, men svarer nok til sætterens sprog; DO har kun to ex. på *-nr*, begge fra Kierkegaard; II 175 *Banken O* >

Bakken: normaliserende, MO dog begge; II 198 *Skraalthans* (> *Skraalthals* A²): DO +, måske en tilfældighed; II 198 *komik* > *komisk* D: DO X 1076 benytter efter Brix *komik* bl.a. belæg for denne gallicisme; II 205, IV 164, IV 233 *Confirmand/-t*, se app.: gammel valden, MO -t med lang kommentar om at -d er etymologisk korrekt, men -t analogisk efter andre ord på -ant; der kan ses bort fra den teologiske diskussion, om den pågældende bekræfter eller bekræftes (-t eller -d); II 264 *svindel* (> *svimmel* D); MO +, DO begge adskilt; II 298 *Tylteber* (> *Tytteber* D): MO +, DO mange exx.; II 300 *Livfuldi* (> *Livfuld* D): DO +, men DO XII 1047 et *Livfuldi* (HCA); II 310 *Mansket-*: = MO, men *Mansjets-m*, *Manskjets-O*; III 188 *Boelstads-* (> *Boelstads-D*): MO s.v. 2. *Bo*, DO II 1066; med anden betydning DO II 964 *Bolslod*; IV 152 *dynsvaad* > *dynsvaad* A² (og 221 allerede A): DO begge adskilt, MO kun *dynsvaad*. IV 102 *stift* > *støvt*, men II 67 *giot* > *gift*; *støvt* og *gift* svarer til MO's exx. V 64 *bladre O* > *blade A*. V 155 *Vindelbroer grO* > *Vindelbroer A*: DO XXVI 1673 ænyd., citaterne viser afvikling og korrektion i 19. årh.

Hovedindtrykket af de lydligt relevante staveændringer bliver en naturlig normalisering og modernisering, med en modstrøm i nogle af D's gammeldags rettelser som *væxe*, *Krid*, *Krid*. Den molbechske norm, styrket af MO² 1859, har antagelig spillet en rolle.

Kompositionsfuge (også udenfor substantiverne)

e-borifald

I 35 *Spandremme*: MO¹ +, MO² -dr-; 143 *Hualrosse Fangere*: MO¹ +, MO² *Heulrossander*; 176 *Billedebøgerne*: MO -ab- (= C); II 263 *Vedvænde Grønt*: MO og DO sideform *Vedvænde*, men -d- i komposita; 134 *Valnødtraer*: se app., MO *Valnødtræ*; V 33 *Bladetlæs*: MO -dl-. – II 179 *øieblikkelig* (= HR) > *øiebliklig* D (= MO); II 201 *mørkeblaa* (= MO) > *mørkblaa* D; II 222 *sorte-*: se app., MO *sorte-* trods citat fra Oehlenschläger med *sorte-*.

e-tilføjelse

I 41 *Sengklæderne*: MO rettere -gek-; 127 *Vildrede*: MO -der-; II 65 *Søkkammeret*: MO -vek-; III 98 *Blegmandens*: MO -gm-/gem-; 144 *Spækbæret*: MO *Spækkæbræt*; 188 *hundredøds* = MO; IV 58 *Nekrosen*: MO en *Nøk*, endnu hovedform i DO; 79 *Spisekammer*: MO *Spisekammer*, udtales *Spisekammer*; 175 *Dadninghøveder* = MO. – III 152 *fireaars*: MO *fireaarig*, men andre ord med *fir-*; IV 207 *Borgstue*: kun **kO**.

s-bortfald

I 105 *Blodsdræber* (grundbetydning) = MO, der især angiver overført betydning, ellers: en Draabe Blod; HR *-dd-*; II 324 *Spanskkrævs-Stokken*: *-r-S-* ved linieskifte, kun i C; III 107 *Skibbyggeren*: MO *Skibbygger* men *Skibs-Bygmester*, se DO; III 184 *Kammerats-Tiden*; IV 221 *Tobaksspinder*(skilte) = MO. – II 61 *safransgule*; III 155 *tillidsvækkende*; HR og RO *-ds-*, men DO har *-ds-* som hovedform trods tvetydigheden *-d-su-* og iøvrigt »bog« ved ordet. IV 54 *glædesløst*: MO *-et-*. Den svenske sætter må nok tage ansvaret for III 153 *tröstlös* (MO *tröst(les)lös*).

s-tilføjelse

I 187 *Ildue*: MO *-ds-*; III 181 *Jesubarnet*, III 191 *Christiansand*, begge med karakter af tilfældigheder.

Andet bortfald

II 25 *Øienhuler* (*Øienhuller BC*, *Øiehuler D*): MO *Øie-*, MO² desuden beleg for *Øien-*; 58 *Eniggrønt*: MO *+*, men har *Singrøn*; 199 *Fædreland*: MO både *Fædre-* og *Fædrene-*; III 130 *Ulykkensflugt*: MO¹ *+*, MO² *-es-*; V 37 *Skrinerbog* = MO, se app. og DO XIX 910 med citat fra V 46, der aldrig har haft *-r-*. – II 15 *randten om* > *rundt om* = MO.

Anden tilføjelse

II 21 *Ørelyd* > *Ørenlyd* = MO. – I 143 *vidlæftig* > *vidtlæftig* = MO; II 70 *altfor* (DO I 485) > *altfor* (= MO); IV 130 *blankpoterede* > *blankt-*: MD III 194.

Sammenskrivning > særskrivning

I 65 *Kongenshave*; II 241 *mit Løshistorie* (men II 228 *Jægerhornetoner* i alle tryk, V 58 *den Snælløstbaarne*, omtalt AJ 179); II 273 *Kjegeby*; III 41 *Barnedømtid*; 94 *Fordumtid* > *fordums Tid*: DO V 337; – III 68 *sit Legemsskikkelse* > *sit Legems Skikkelse*, AJ 173; 172 *Gudshuus*; II 46 *Smaa-Muus* > *smaa Muus*; III 172 *hælopløste* > *hætot opløste*. Jf. hertil II 320 *Efteraarssdage A* > *Efteraarrets Dage D*, lidt højere stillag, IV 27₃ og 247₃₀ **O** > **A**.

Særskrivning > sammenskrivning

II 132 *Diamants Ringe* > *-tr-*; 208 *Fløiel's Klæde* > *-s-K-*; 251 *et Skjænheds Hele* > *-s-H-*; 289 *Forlovelses Dage* > *-s-D-* > *-sd-* (= **O** m.f. exx. i

samme historie); 321 *luftigt let*: se app.; jf. II 94 *den Porcellains Skorstensfjær* > *Porcellains-Skorstensfjæren* D, AJ 97.

En del af disse komposita er faste ord i sproget, og rettelserne repræsenterer stort set en jævn normativ tendens. De rettede sammenskrivninger virker delvis meget afstikkende og er gennemgående blevet rettet hurtigt. De rettede særskrivninger, især de materialeangivende af typen *Floiels Klæde*, virker ikke specifikke, blot i almindelighed gammeldags, og rettelserne bidrager til belysning af deres forældelse. Beslægtede fænomener med kompositionsled/afledning foran hovedordet ses I 152₂, II 32₃; se AJ 171ff om sammensætninger.

Substantiver

(hertil DSH II 204f og IV 88f, AJ 168f)

Genusvexel

et > *en*

II 143 *Carnap*: MO *en*; II 23 *Kluk*: MO *et*; II 311 *Collats*: MO +; I 23 *Thornister*: MO¹ +, MO² *en*, HR *en, et*, DO: nu sjældnere *en*, RO nu alm. *et*; III 80 *Vede*: MO *en*, DO kun *en*; IV 77 *Rusk*: MO *en*, HR *et*, DO nu alm. *et*.

en > *et*

II 159 *Afkom*: MO *en*, skønt i DO I 197 har langt ældre neutrumsbælg, HR *et*; IV 125 og II 319 (A > O) *Besvær* = DO II 486 cit. i neutrum, MO *et*, DO *en, et*, MD II 67; III 95, IV 177 *Hastværk*: MO *et*, DO VII 933 sj. *en*, Andersen-citat; III 151: *Hib*: MO +; IV 250 *Lag O*: se DO XIII 559 om vaklen, MO kun *et*; III 70 *Minaret*: MO +, DO XIV 77 f*et*, Andersen-citat; I 56 *Sneefnug*, II 52 *Sneeflok*: MO *et Fnug*, *en Flokke, en Flok*; DO IV 1210 viser *Flok* som vigende bogsprog i datiden; V 249 *en ... Sneefnok O* > *et ... Sneefnug A*; I 132 *Skum*: MO *et*; III 69 *Vildskab*: HR *en*, MO *et*, DO nu l. br.; I 53, I 133, II 83, III 14, IV 13 etc. *en Slags* > *et Slags*, også foran et andet ord, selvom dette er fælleskøn, fx I 117, II 133, 134, 192: MO *et*, men henviser til *en* i ældre og i talt sprog; DO XX 314: følger ofte artsbetegnelsens genus, især gldgs., *et* »nu noget sjældnere i rigsspr.«; DSH III 205: vaklende c.